

**АКТУАЛЬНІ
ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ**

Альманах наукового товариства "Афіна"
кафедри культурології

Випуск 10

Том II

ББК 71.0

А 43

УДК 008:168.522

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ: Альманах наукового товариства „Афіна” кафедри культурології: У 2-х т. – Вип. 10 / За ред. проф. В.Г. Виткалова. – Рівне: РДГУ, 2010. – Т. 2. – 233 с.

Головний редактор:

Виткалов В.Г. - кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри культурології РДГУ (голова редколегії)

Редакційна колегія:

Афанасьєв Ю.Л. - доктор філософських наук, професор НАКККіМ (Київ)
Баканурський А.Г. - доктор мистецтвознавства, професор Одеського національного політехнічного університету
Воробйов А.М. - кандидат педагогічних наук, професор РДГУ
Дем'янчук О.Н. - доктор педагогічних наук, професор Луцького інституту розвитку людини „Україна”
Жилюк С.І. - доктор історичних наук, професор РДГУ
Коваль Г.П. - доктор педагогічних наук, професор РДГУ
Кралоук П.М. - доктор філософських наук, професор НУ „Острозька академія”
Круль П.Ф. - доктор мистецтвознавства, професор Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника
Кушнарєнко Н.М. - доктор педагогічних наук, професор ХДАК
Поніманська Т.І. - кандидат педагогічних наук, професор РДГУ
Постоловський Р.М. - кандидат історичних наук, професор РДГУ
Стоколос Н.Г. - доктор історичних наук, професор РДГУ
Троян С.С. - доктор історичних наук, професор РДГУ
Черніговець Т.І. - кандидат педагогічних наук, доцент РДГУ
Швецова-Водка Г.М. - доктор історичних наук, професор РДГУ
Яремко-Супрун Н.О. - доктор мистецтвознавства, професор РДГУ

Рецензенти:

Арцишевський Р.А. - доктор філософських наук, професор Волинського національного університету ім. Лесі Українки
Брилін Б.А. - доктор педагогічних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Науковий редактор і упорядник – **проф. Виткалов В.Г.**

ISBN 978-966-8424-77-9

Редакція не завжди поділяє точку зору автора. За точність наведених цитат, імен, прізвищ, дат відповідальність несуть автори.

Друкується за рішенням вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 26.11.2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 15561-4033 Р. Зареєстровано Міністерством юстиції України, наказ № 1489/5 від 18.08.2009 р.

УДК 378.14:78(091)(073)

Крижановська Т.І. – канд. пед. наук, доц. РДГУ

**СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ДУХОВНИХ ТВОРІВ В КУРСІ
«ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИКИ»**

Феномен духовності є предметом особливої уваги сучасної педагогіки. Масштабні кризові явища зачепили та травмували всі сторони суспільного буття і особливо болісно позначились на його духовній сфері. Культ матеріальних цінностей, поклоніння сумнівним моральним вартостям, домінування прагматизму та раціоналізму – це реалії сучасного молодіжного середовища, зокрема шкільного та студентського. Такий стан серйозно непокоїть педагогічну спільноту, саме на неї покладена відповідальна місія – виховання молодого покоління в дусі загальнолюдських моральних ідеалів. Адже висококультурне суспільство може творити лише високорозвинений, перш за все високодуховний народ.

Із глибини ХІХ ст. дійшов до нас і став актуальним вислів Феофана Затворника: «Духовність є нормою людського життя». Його творчо доповнює думка сучасного українського композитора Є.Станковича: «Духовність безмежна як людське життя. Все, що чинить людина, її вчинки, її дії на цій землі пов'язані з поняттям духовності». Це змушує нас задуматись над питанням: «Що може зробити викладач, щоб з життя сучасних студентів, перш за все – майбутніх вчителів, не зникли його духовні основи?».

Сьогодні спостерігаємо прояви активного педагогічного пошуку щодо розв'язання окресленої проблеми. Дослідниця Т.Щериця переконує, що музично-культурне зростання майбутнього вчителя музики є частиною розв'язання більш важливої проблеми розвитку духовності особистості та суспільства [8; 6-9]. Цікаві методичні знахідки пропонують науковці Л.Аристова, О.Успенська, О.Шевнюк та ін., які активно використовують духовне мистецтво в шкільному художньо-естетичному вихованні. Не стоять осторонь і викладачі РДГУ. До теми «Духовна музика і культурне зростання особистості» неодноразово звертаються І.Григорчук, Л.Радковська, Т.Прокопович та ін. О.Гумінська, розробляючи власну концепцію музичного виховання школярів, передбачає для засвоєння учнями середніх класів тему шкільного курсу Музика «Музика в храмі» [2].

Запропонована стаття є спробою узагальнення досвіду автора у практиці фахової підготовки вчителів музики та художньої культури. Предметом даного дослідження стали методичні аспекти використання духовних творів в курсі Історія української музики.

Оскільки ключовим поняттям нашого дослідження є термін «духовність», спробуємо окреслити його зміст. Довідникова література пропонує наступні тлумачення: «Духовність – властивість душі, що виявляється у переважанні духовних моральних та інтелектуальних інтересів над матеріальними» [3; 201]. Особистісна духовність виявляється в людяності, сердечності, відвертості, щирості до інших людей... Духовність несумісна з егоїзмом, черствістю, орієнтацією на матеріальну вигоду. Втрата духовності – це втрата людяності [4; 117].

На думку М.Ратко, її проявами є архетипи краси, природи, софійності буття, серця та ін. Ми віримо в одухотвореність природи, її красу та досконалість, божественну гармонійність світу речей. Людська душа відіграє визначальну роль в емоційному житті українців. Поклики їх серця завжди переважають над формалізмом розуму [6; 48-55]. Саме тому у духовній скарбниці українського народу зберігаються та примножуються численні пам'ятки мистецтва, зокрема музики. «Ніщо так не підносить душу, не окрилює її, не віддаляє від землі, ...як узгоджена мелодія і керовані ритмом божественні співи», – говорив Іоанн Златоуст. Засновник гуманістичної педагогіки ХХ ст. В.Сухомлинський є автором слів, що повинні стати девізом кожного викладача-музиканта: «Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння і переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати

музику і діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, що вступає у світ, у тому, що людина – прекрасна, а це переконання по суті є основою... моральної (отже, можемо уточнити – духовної) культури» [7; 53].

Викладаючи історію вітчизняної музики для майбутніх освітян, як носіїв духовності, наголошуємо на наступному: поняття «духовна музика» має декілька значень. Так, у більшості студентів воно викликає асоціації з релігійною, храмовою, музикою біблійного змісту, присвяченою вічним темам людського існування. Отже, майбутній вчитель музики повинен пам'ятати, що у вузькому сенсі духовною вважається культова музика, тобто та, що створюється для богослужіння. Вона виконує функцію посередниці між світом земним і світом «горнім». Тому в духовній творчості спостерігаємо відмову від життєвої асоціативності, мінімальну суб'єктивність, уникання надмірної емоційності. Тут панує світ високих, далеких від буденності образів. Їх сприйняття вимагає зосередженості, заглибленості, осмисленості [5; 7]. На заняттях з історії музики (теми: «Хоровий концерт та його творці», «Музичне мистецтво Західної України др. пол. XIX ст.») пропонуємо студентам прослухати «Херувимську» А.Веделя та «Херувимську» (знаменну); знаменний розспів «Богородиця Діво, радуйся» та твір на цей же канонічний текст М.Вербицького. Обговорення особливостей музичної образності вказаних творів дозволяє студентам усвідомити, що духовна музика включає обіходні та концертні твори. Результатом порівняльної характеристики мовних особливостей вказаних творів можуть стати висновки, що поглиблюють розуміння цього поняття. Зокрема, обіходним піснеспівом показові:

- суто церковна призначеність;
- домінування слова над музикою, яка виконує допоміжну роль;
- простота засобів музичної виразності;
- переважання речитативно-декламаційної мелодики;
- дотримання строгих правил творення – релігійних канонів, тому – мала авторська індивідуалізованість музичних творів (середньовічний афоризм говорить: «Людина – піщинка в руці Божій»);

- доступність виконанню непрофесійних хорових колективів.

Концертні духовні твори характеризуються такими проявами:

- призначені для концертного виконання та святкових церковних служб;
- їх музична образність є самостійною і часто домінує над словом. У численних зразках поетична та музична образність співіснують, взаємно збагачуючись;
- більш складні у порівнянні з обіходними засоби музичної виразності;
- використання різних типів мелодики (кантиленної, пісенної, декламаційної та ін.);
- яскраво виражені впливи світської музичної творчості, оскільки досить часто автори – світські композитори;
- відчутна авторська індивідуальність та національна своєрідність;
- вимагають високого виконавського рівня, виконуються переважно професійними хоровими колективами [5; 52].

Викладаючи курс «Історія української музики» на засадах кредитно-трансферної системи, що акцентує індивідуальну та самостійну навчальну діяльність студентів, ми передбачили наступні ІНДЗ професійно спрямованого типу:

- Систематизувати жанри обіходних піснеспівів; виділити ті, що можуть бути засобом музичного виховання учнівської молоді. Розробити інформаційне забезпечення процесу їх сприймання.

- Укласти довідник для школярів із теми «Духовна музика».

- Розкрити зміст основних номерів Всенощної (Літургії). Підготувати вступну бесіду до сприймання окремих з них учнями середніх класів.

- Підготувати вправи для сольфеджування на матеріалі обіходних піснеспівів та концертних духовних творів, адаптувавши їх до шкільних програм «Музика».

- Виявити навчально-виховний потенціал духовної творчості М.Березовського, А.Веделя, Д.Бортнянського.
- Здійснити художньо-педагогічний аналіз культових творів М.Лисенка, М.Леонтовича, Л.Дичко.

Оскільки серед студентів, що вивчають названу дисципліну, є майбутні вчителі художньої культури, то на заняттях курсу, ми сприяли збагаченню їх культурологічної освіти, моделюючи види шкільної художньо-виховної діяльності, використовуючи інтеграційний підхід, тобто поглиблюючи практичну спрямованість навчального процесу. Наведемо приклади окремих застосовуваних нами форм роботи.

1. Організація обміну думками з питання «Символічний сенс храмового мистецтва» доцільний у процесі вивчення музичного мистецтва Київської Русі, зокрема знаменного розспіву, провідними рисами якого є монодичність, чоловіча а капельність, що символізують основні ідеї християнства.

2. Сольфеджування мелодій окремих піснеспівів церковних служб. Наприклад, грецький розспів «Благослови, душе моя, Господа» супроводжується коментарями: цей твір розповідає про створення Богом гармонійного світу, славить Божественну могутність та мудрість. В християнському храмі його виконання поєднується з символічною дією – закриттям царських врат: за свої гріхи людина була вигнана Творцем з Раю. Сольфеджування знаменної «Херувимської» дає підстави нагадати, що під час її звучання царські врата відчиняються, даючи надію на прилучення до Небесного Царства.

3. Творчі вправи: створення різних ритмічних та мелодичних варіантів молитов «Отче наш», «Вірую». Пояснення: віруючі, присутні на Службі Божій, є учасниками церковної дії, тому окремі піснеспіви виконуються усіма християнами. Саме такими є вище наведені молитви.

Оскільки в курсі «Історія української музики» часто звертаємось до культових музичних зразків, вважаємо доцільним наступне завдання для самостійної роботи студентів: дібрати музичні твори поза релігійного змісту, що є носіями вічних людських цінностей, а тому можуть називатись духовними. Наведемо результати студентських пошуків щодо вирішення поставленого завдання.

Приклад 1. Образ гармонії людини з оточуючим світом, зокрема природою (піснеспів «Благослови, душе моя, Господа» Я.Яциневича) є співзвучним змісту кантати «Чотири пори року» Л.Дичко. Цитовані тексти обрядової пісенності, народне звучання мелодій створюють враження величного дійства, що славить єдність людини-трударя і матінки-землі.

Приклад 2. Образ материнського подвигу, оспіваний в молитві «Богородице Діво, радуйся» М.Вербицького, поглиблюється мужньою скорботою хорової обробки М.Леонтовича «Козака несуть» та настроєм жіночого горя у хорі «Із-за гори сніжок летить». Ці твори, народившись із джерела козацької пісенності, генієм М.Леонтовича перетворились на пісні-реквієми, що викликають асоціації з такою православною службою, як панахида.

Приклад 3. Образ гріха, духовної смерті перегукується з музичними образами зла, насильства, створеними Б.Лятошинським в Симфонії № 3. І хоча традиційно драматургію цього твору пояснюють через категорії війни та миру (епіграф «Мир переможе війну»), зміст симфонії є загальнолюдським: боротьба світлого начала із проявами зла та мороку.

Приклад 4. Стан піднесеності, радості з приводу воскресіння Ісуса Христа («Воскресенський канон» М.Дилецького, Хоровий концерт № 15 Д.Бортнянського) є кульмінацією Всенощної. Близьким йому, на нашу думку, виявився образ оживання, «проростання» («Оживуть степи, озера»), віри в торжество життя, що завершує величну кантату «Радуйся, ниво неполитая» М.Лисенка.

Таким чином, духовна музика (у широкому розумінні) є носієм морального, гуманістичного змісту. Потужний морально-етичний потенціал робить її зразки необхідними у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів музики. З огляду на спеціальність

студентів, вважаємо: в курсі «Історія музики» виявлення морального сенсу творів, що вивчаються згідно програми, повинне стати не менш важливим, ніж здійснення їх мистецтвознавчого аналізу. Майбутньому вчителю важливо переконатись: шлях осягнення музичної духовності – проникнення в глибину її змісту, встановлення духовного зв'язку між серцем слухача та мистецьким образом.

Джерельні приписи

1. **Гончаренко С.У.** Український психологічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 275 с.
2. **Гумінська О.О.** Вивчення музики. 5-8 класи / О.О. Гумінська, Л.І. Туровська. – Тернопіль: Богдан, 2009. – 72 с.
3. **Духовність** / Серія «Европейская энциклопедия» / Гл. ред. В.С. Дудик. – Кн. 1. – К.: Европейская энциклопедия, 2008. – 688 с.
4. **Дьяченко М.И.** Психологический словарь-справочник / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001.
5. **Кошмина И.В.** Русская духовная музыка. – В 2 кн. / И.В. Кошмина. – М.: Владос, 2001.
6. **Ратко М.** Світ українського бароко / М.Ратко // Мистецтво і освіта. – 2002. – № 4. – С. 48-55.
7. **Сухомлинський В.О.** Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Вибр. тв.: У 5 т. / Ред. кол. О.Г. Дзевєрін та ін. – Т. 3. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 5-228.
8. **Щериця Т.** Духовність і музична культура майбутніх учителів музики / Т.Щериця // Мистецтво та освіта. – 2005. – № 4. – С. 6-9.

Резюме

Розглянуті методичні підходи використання духовної музики в курсі «Історія української музики». В якості основного підходу обрано міжпредметна інтеграція.

Ключові слова: духовність, духовна музика, навчання.

Summary

The author of this article considered some methodical approaches of using sacred music in the high-school course, witch called «History Of Ukrainian music». The integration of subjects is the leading approach.

Key words: spirituality, sacred music.

ЗМІСТ II ТОМУ

Розділ III.**Професійна діяльність як культурний феномен ..... 3***Андропова І.Ф.* Катарсичний вплив мистецького твору як переживання
душевної гармонії ..... 3*Коваль М.О.* Формування системи давньоукраїнського професійного
вокального виконавства ..... 7*Лаврук Н.К.* Українські листівки етнографічного спрямування як джерело вивчення
української народної культури першої чверті ХХ століття ..... 11*Свіридовська Л.М.* Синхронність розгортання різномірних мистецьких процесів
української фортепіанної музики кінця ХІХ – початку ХХ ст.
на тлі європейського модернізму ..... 14*Цюлюпа Н.Л.* Становлення та розвиток національного фортепіанного виконавства
(ХVІІІ-ХХ ст.) ..... 17*Филипчук М.С.* Становлення та розвиток естрадно-оркестрового виконавства
в історичній ретроспективі ..... 21*Тарчинська Ю.Г.* Новітнє і традиційне у соноричі прокоф'євського піанізму ..... 24*Кречко Н.М.* Етичні, естетичні та мистецькі погляди М.Кречка як засада
трансформації хорової культури 70-80-х років ..... 29*Драгомирецька О.* Принципи індивідуального композиторського стилю
Анатолія Авдієвського ..... 34*Негода Н.В.* Сучасне мистецтво в умовах глобальної комунікації ..... 38*Мозгова О.М.* Сучасні напрями розвитку українського пісенного
естрадного мистецтва ..... 40*Сташук О.А.* Вітчизняне мистецтво у транскордонному співробітництві ..... 45*Ковалик П.А.* Особливості використання сучасної української музики у фаховій
підготовці диригента-хормейстера ..... 49*Сметана О.* Фонаційні резерви естрадного виконавця ..... 52*Дука П.П.* Традиції вокального мистецтва та його становлення в Україні ..... 56*Горіна Л.І., Мельничук С.Ф.* Становлення домрової школи на Рівненщині ..... 59*Пономаренко М.І., Корчага В.Г.* Баян і баяністи Рівненщини ..... 62*Буцяк В.І., Турко Н.Є.* Проблемні питання технічного розвитку студентів
із дисципліни «Загальне фортепіано» ..... 70*Сахарчук Р.* Оркестрова і хорова фактура: особливості перекладення ..... 74*Ужинський М.Ю.* Театрально-видовищна звукорежисура ..... 77*Берлач О.П.* Джерельна база дослідження фортифікаційного мистецтва Волині ..... 81**Розділ IV.****Теоретико-методологічні основи збереження народних традицій ..... 85***Школьна Т.* Обрядовість українського цехового музиканта ХVІ-ХVІІІ ст. .... 85*Крусь О.П.* Пісенний фольклор Волинського Полісся
(за матеріалами історико-етнографічних досліджень ХІХ-ХХ століть) ..... 89*Ясінський М.М.* Етнічно-релігійні клуби Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. .... 93*Злобін Ю.В.* «Сорочинський ярмарок» М.Гоголя як художнє відображення
універсальної моделі українського ярмарку 98

Панасюк І.Ю. Особливості весільної обрядовості Острожчини (за польовими матеріалами, зібраними в с. Українка Острозького району Рівненської області)	102
Самохвалова А. Хореографія весільного обряду Рівненського Полісся	107
Мерлянова О.А. Жіночі танці як елемент сімейної обрядовості	111
Купцова-Величко М.Ф. Корифеї кобзарського мистецтва	115
Мельничук С.Ф. Цимбали на Волині	120
Павлюк І. Роль народних самодіяльних колективів у збереженні української пісні	123

Розділ V.

Художня практика України в історичній ретроспективі	127
Грантовська О.А. Традиції наукового осмислення естетики античного одягу	127
Величко О.Б. Навчально-методична праця Леопольда Моцарта «Versuche grundliche Violinschule» – Auzpurg: gedruck bei Johan Jacob Lotter, 1756 крізь призму просвітницького руху	130
Рабчук І.О. Експресіоністичні мотиви у творчості «бойчукістів»	135
Геккель А.В. Вплив творчості Т.Шевченка на розвиток українського танцювального мистецтва	138
Крижановська Т.І. Специфіка використання духовних творів в курсі «Історія української музики»	141
Давидовський К.Ю. Мистецькі проекти – Міжнародний фестиваль «Київські літні музичні вечори» та «Міжнародна літня музична академія» – у культурно-мистецькому середовищі Києва 2000-2010 рр.	144
Давидчук С. Культурологічні заходи в україно-ізраїльських відносинах	148
Волошина Л. Взаємозв'язок музики і танцю в історичній ретроспективі	154
Вознюк Л.П. Поліхудожній, естетичний потенціал дзвонарського мистецтва в системі підготовки майбутнього вчителя музики	157
Легка І.П. Художній образ як першооснова хореографічного твору	160
Аксьонова І.Ю. Лексичні особливості хореографічної культури Поліського краю	164
Гордєєва О.Ю. Дитячий хореографічний колектив та його роль у фізичному розвитку дитини	167
Стеблецький В. Роль молодіжних субкультур в особистісному становленні молодого українця	169
Бігус О.О. Сучасна фестивальна народна творчість у Прикарпатті	173

Розділ VI.

Регіональний культурний потенціал України	178
Василенко В. Історія Поділля у повісті М.Старицького «Облога Буші»	178
Бачинська Т.В. Аматорське мистецтво Рівненщини: сучасний стан, перспективи	182
Талах І.І. Мистецьке життя Дубенщини	185
Голова Л. Культурно-мистецький потенціал Дубенщини	189
Мельничук С.Ф. Фестивалі Рівненщини як фактор розвитку професійного і самодіяльного мистецтва: з історії проведення	193
Звінчук А.Л. Дмитро Гордіца – творець нового українського сакрального мистецтва	197
Левчук І. Рівненська Спілка художників України в культуротворчому житті регіону	199

Трофимчук В.О. Молодіжне відділення у Рівненській організації Національної спілки письменників України: здобутки, тенденції, перспективи	201
Головко Ю. Ікона Острожчини: сучасні імпресії	204
Кушнарьова Т.А. Вплив архітектури на духовно-естетичний світогляд академічної молоді	206
Лавренчук В.М. Сакральна Вінниччина. Храми і монастирі	209
Башилова Ю. Православні ікони в колекції Вінницького обласного краєзнавчого музею	212
Панасюк О.С. Видозміни загальноєвропейської художньої течії імпресіонізму в національному мистецтві України	215
Гавловська К.М. Сакральне мистецтво української діаспори кінця XIX-XX століть	218
Смоляр О.В. Парк Софіївка – зразок ландшафтної дизайну України	222
Шевченко Н.О. Специфіка організації спелеомаршрутів на території Кримського півострова	226